

## **Etyczne podstawy zawodu bibliotekarza i pracownika informacji na przykładzie Polski, Niemiec i Estonii**

**Słowa kluczowe:** etyka, bibliotekarz, biblioteka, Polska, Niemcy, Estonia

**Abstrakt:** Artykuł dotyczy podstaw i zasad etyki bibliotekarskiej, czyli standardów zachowań pracowników bibliotek wraz z ich podstawami etycznymi. Opracowanie to jest wynikiem nie tylko badania systemu bibliotek niemieckich, ale także porównania go z systemami w Estonii i Polsce. Pozwoliło ono na wyciągnięcie wniosków w zakresie treści oraz zarządzania procesem rozwoju kodeksów etyki dla zawodu bibliotekarza i pracownika informacji naukowej. Dało przejrzysty obraz panującej sytuacji, a także wskazało na konieczność analizy potrzeb i dokonania odpowiednich zmian.

**Keywords:** ethics, librarian, library, Poland, Germany, Estonia

**Abstract:** This paper is concerned with the basis and principles of library ethics perceived as standards of library staff behaviour and their ethical attitudes. This article results in not only a study of German libraries standards but also compares these standards to Estonian and Polish ones. The author formulates some conclusions with regards to this content and the management of the process of developing ethic codes for both the professions of the librarian and the information researcher. This paper gives a clear picture of the current situation and highlights the necessity of analysing the needs and making appropriate changes.

Problematyka postaw etycznych jawi się wszędzie, gdzie ludzie działają i podejmują decyzje, a więc także w bibliotekach. Jeśli bibliotekarze postrzegają siebie jako brokerów informacji, zagadnienia związane z etyką są dla ich praktyki tym bardziej istotne, prowadzają się bowiem do dwóch ważnych kwestii: cenzury oraz swobodnego dostępu do informacji. Przeznaczony dla pracowników bibliotek kodeks etyczny powinien zatem zawierać wytyczne do codziennej pracy, a także służyć im pomocą, szczególnie w sytuacjach konfliktowych.

Badanie podstaw i zasad etyki bibliotekarskiej, czyli standardów zachowań pracowników bibliotek wraz z ich postawami etycznymi w Niemczech, w Estonii i Polsce, pozwoliło na wyciągnięcie wniosków w zakresie treści oraz zarządzania procesem rozwoju kodeksów etyki dla zawodu bibliotekarza i pracownika informacji naukowej. Dało przejrzysty obraz panującej sytuacji, a także wskazało na konieczność analizy potrzeb i dokonania odpowiednich zmian.

Etyka jest uważana za część filozofii ludzkich zachowań, a jej zadaniem jest określenie różnicy między tym, co dobre i tym, co złe [19, s. 17]. Samo słowo **etyka** wywodzi się od greckiego *etos*, czyli zwyczaj i było stosowane już przez Arystotelesa. Termin ten można

rozumieć jako zwyczaj, obyczaj, a więc utrwalony sposób zachowania się – działając etycznie, postępujemy zgodnie z ustalonymi, przyjętymi i uznawanymi za społecznie poprawne zasadami. Etyka zajmuje się również wytyczaniem norm i zasad postępowania, służących ocenie prawidłowości i poprawności zachowania [19, s. 25–26]. Według Annemarie Pieper etyka graniczy z moralnością [19, s. 60].

Etyka, będąc także jedną z nauk praktycznych, odnosi się wprawdzie do teorii, ale służy przede wszystkim zastosowaniu zdobytej wiedzy w praktyce [5]. Biorąc pod uwagę preferencje, co należy robić, aby żyć dobrze i szczęśliwie oraz jakie są obowiązki człowieka wobec innych, etykę można podzielić na kilka subdyscyplin. Etyka opisowa zajmuje się analizą początków i przyczyn obowiązujących zwyczajów i obyczajów. Metaetyka koncentruje się z kolei na uwikłanych w zagadnienia etyczne podstawowych pojęciach, poddając je analizie logicznej [15, s. 15].

Do opisywania zagadnień związanych z etyką stosowany jest często zamiennie termin **moralność**, rozumiany jako sposób życia [19, s. 17]. Nie są to jednak pojęcia równoznaczne. Słowo etyka może opisywać społecznie akceptowalne normy moralne, które odpowiednio respektowane, składają się na obowiązujący wzorzec postępowania. Moralność natomiast odnosi się do zachowania w konkretnych sytuacjach i stanowi zbiór zasad, które określają, co jest dobre, a co złe. Moralne jest zatem to, co odpowiada normom obowiązującym w danej społeczności [19, s. 30].

Etyka – w przeciwieństwie do moralności – zajmuje się badaniem źródeł powstawania działań moralnie uzasadnionych oraz efektów, jakie moralność lub jej brak wywiera na ludzi, a także szukaniem podstawowych przesłanek filozoficznych, na podstawie których można w racjonalny sposób tworzyć zbiory nakazów moralnych. Poglądy etyczne przybierają zwykle formę teorii, na którą składa się zespół pojęć i wynikających z nich twierdzeń, na podstawie których można formułować wspomniane już zbiory nakazów moralnych [19, s. 28]. Dlatego Peiper używa określenia: *teoria etyki moralnej stosowana w praktyce* [19, s. 30].

Zdarza się, że zasady etyczne pozostają w sprzeczności z prawem. Działania uznawane za zgodne z prawem, nie muszą z kolei być poprawne etycznie [18, s. 1]. Wynika z tego, że konieczna jest kontrola zarówno norm prawnych, jak i etycznych. Jednocześnie nieodpowiednie wydaje się odnoszenie zasad etycznych do obowiązujących w danej społeczności przepisów prawa.

Etyka zawodowa, wpisując się w nurt etyki stosowanej, kształtuje właściwe postawy moralne. Odczytując ogólne zasady etyczne w kontekście misji konkretnego zawodu, nie formułuje zupełnie nowych zasad, ale odnosi się do tych ogólnych, leżących u podstaw każdego zawodu [8, s. 5]. Prezentowany pogląd zakłada, że działania związane z wykonywaniem konkretnej profesji należy projektować według pewnych ogólnych zasad etycznych [19, s. 35], stawiających przed pracownikami danej dziedziny konkretne wyzwania. Badania dotyczące etyki zawodowej mogą stanowić impuls do jasnego określenia własnego zachowania w pracy i krytycznej refleksji na jego temat [18, s. 15].

Zasady etyki zawodowej mogą być formułowane w postaci kodeksu. Stanowi on rodzaj zbiorowego „sumienia” zawodu oraz świadomości zbiorowej zawodu [6, s. 110],

ponieważ jest zwykle efektem dyskusji i współpracy przedstawicieli danej grupy zawodowej i łączy się z ich zasadami etycznymi.

**Kodeks etyki zawodowej** określa m.in., jak ze względów moralnych przedstawiciele danego zawodu powinni, a jak nie powinni postępować. Rodzi się zatem pytanie, czy oficjalnie sformułowane i przyjęte przez członków danej grupy zawodowej zasady postępowania są w stanie wpłynąć na poprawę jej społecznego wizerunku? [20, s. 8]. Istnienie kodeksu etycznego może być dla reprezentantów określonej grupy zawodowej wsparciem podczas podejmowania kontrowersyjnych decyzji, ponieważ umożliwia skupienie się przede wszystkim na zawartych w nim zasadach [17, s. 29]. Konieczne wydaje się zatem dokonywanie systematycznego przeglądu kodeksów etyki, a także nieustanne ich dostosowywanie do zmieniających się warunków.

Pomimo niewątpliwych zalet, kodeksy etyczne mają także swoje ograniczenia. Problemy etyczne bywają czasem tak skomplikowane, że pomiędzy nimi a określonymi zapisami kodeksu mogą pojawić się rozbieżności, dlatego kodeks etyczny powinien zawierać opisy potencjalnych konfliktów [8, s. 79]. Niektórzy autorzy są bardzo krytyczni wobec zasad kodeksów etycznych. Na przykład Richard Rubin i Thomas Froehlich krytykują to, że w proces tworzenia kodeksów angażowane są zaledwie niewielkie grupy przedstawicieli poszczególnych zawodów. Oni również, patrząc na wynik procesu ich rozwoju jako na pewny kompromis, zwracają uwagę, że ponieważ jest to projekt wspólny, należy uwzględniać w nim różne opinie [22, s. 42].

Odpowiedzialność za stosowanie kodeksu etyki w zawodzie stanowi problem, który może być związany z sankcjami grozącymi za łamanie zasad albo z powszechną akceptacją wynikającą z traktowania kodeksu jako demokratycznego osiągnięcia. Lee Finks skrytykował kodeksy etyczne, które – według niego – służą wyłącznie dobremu publicznemu wizerunkowi każdego zawodu. Zadania kodeksu etycznego określa on następująco: „Kodeks etyki jest lub powinien być ucieleśnieniem naszych ideałów i obowiązków grupy zawodowej. [...] To nie mydlenie oczu, propaganda czy public relations” [5, s. 84].

Do etyki zawodowej i kodeksu etycznego bibliotekarza odnoszą się te same zasady, jakie obowiązują inne grupy zawodowe. Kodeks określa to, co ważne dla zawodu bibliotekarza oraz minimalne wymagania dla postępowania w sytuacjach zawodowych [8, s. 78].

Alex Byrne zauważył, że choć sposoby formułowania zasad etyki bibliotekarskiej w różnych kulturach odbiegają od siebie, to jednak dotyczą kwestii etycznych i kluczowych informacji, które są charakterystyczne dla zawodu bibliotekarza [2, s. 14–15.] Wiąza się one ściśle z ideą zawodu i odwołują do obowiązków bibliotekarza, obejmując gromadzenie, opracowanie, ochronę zasobów bibliotecznych oraz wsparcie dla użytkowników. Dlatego zrozumiałym jest, że Byrne wśród podstawowych wytycznych dla bibliotekarzy wymienia: rzetelne wypełnianie obowiązków wobec użytkowników bibliotek i społeczeństwa w ogóle oraz troskę o długoterminowe bezpieczeństwo zbiorów [2, s. 10].

We współczesnym świecie bibliotekarz jest postrzegany przede wszystkim jako broker informacji. W tym kontekście kluczowymi kwestiami wydają się być: swobodny dostęp do informacji, przetwarzanie danych, ochrona własności intelektualnej [18, s. 17, 41], które należą do obowiązków bibliotekarza. Niestety, niektóre ze wskazanych obszarów pozostają

ze sobą w konflikcie. Robert Hauptman wskazuje z jednej strony na kwestię stworzenia czytelnikowi nieograniczonego dostępu do informacji, z drugiej zaś na ogromną odpowiedzialność bibliotekarza wobec użytkowników i społeczeństwa, wynikającą ze szkodliwości czy wręcz niebezpieczeństwa, jakie niosą ze sobą niektóre informacje [9, s. 94]. Kolejna płaszczyzna konfliktu związana jest z potrzebą ochrony własności intelektualnej, przysługującej autorowi, której konsekwencją jest ograniczenie swobodnego dostępu do jego prac [18, s. 21].

Wallace Koehler i Michael Pemberton proponują analizę różnych kodeksów etycznych, które wzorowo ustosunkowały się do teoretycznych rozważań na temat społecznej roli informacji, ponieważ odnoszą się do konkretnych standardów etycznych i wytycznych pracy biblioteki [17, s. 30], które – oparte na tych samych wskazówkach – są na tyle ogólne, że dają bliską idealnej wizję tego, co można określić jako dobrą praktykę biblioteki, wzbogacającą o pewną liczbę gotowych, indywidualnych rozwiązań [18, s. 13].

Autorami zapisów dotyczących etycznych zasad postępowania w zawodzie bibliotekarza są wprawdzie często członkowie branżowych stowarzyszeń, zazwyczaj jednak nie posiadają oni wystarczająco dużego wpływu na środowisko, które reprezentują. Dlatego niezwykle istotne jest zaakceptowanie wypracowanych dyrektyw przez jak największą liczbę przedstawicieli danej grupy zawodowej.

Etyka informacji, stanowiąc element etyki stosowanej, zajmuje się problemami, jakie powstają w związku z interakcją pomiędzy ludźmi a informacjami. Podstawą jej rozważań stają się kwestie moralne dotyczące tworzenia, przechowywania, zbierania i przetwarzania informacji [24, s. 32]. Ponadto jest ona ściśle związana z etyką komputerową, filozofią informacji oraz etyką mediów. W węższym znaczeniu zajmuje się krytyczną analizą wartości i norm w odniesieniu do informacji [7, s. 256].

Martha Smith jako elementy składające się na znaczenie terminu **etyka informacji** wymienia: dostęp do informacji, zagadnienia własności, prywatności i bezpieczeństwa informacji w społeczeństwie oraz ich wpływ na społeczeństwo [24, s. 32]. W kręgu zainteresowań etyki informacji pozostaje też kwestia różnic pomiędzy tymi, którzy mogą sobie pozwolić na cyfrową wymianę informacji, a tymi, dla których wciąż pozostaje ona niedostępna.

Biorąc pod uwagę wskazane przez Smith kluczowe obszary wchodzące w zakres zainteresowań etyki informacji i zestawiając je z problemami, z jakimi ma do czynienia etyka biblioteczna, uderza podobieństwo zagadnień, z jakimi obie te dyscypliny muszą się zmierzyć. Problemy, wynikające z postrzegania bibliotekarza jako brokera informacji, wydają się być najściślej związane z tymi, którymi zajmuje się etyka informacji. Ta druga ma jednak wymiar zdecydowanie bardziej globalny, ponieważ odnosi się ona do społecznych skutków dystrybucji informacji na całym świecie. W tym kontekście także rozważana jest rola bibliotek, ale należy pamiętać, że działalność bibliotek ma jednak charakter lokalny, ponieważ jest ograniczona do najbliższej okolicy. W związku z powyższym, oprócz kwestii wynikających bezpośrednio z ustaleń etyki informacji, pamiętać trzeba o tych, które wynikają z obowiązków użytkownika i bibliotekarza oraz traktowania biblioteki jako instytucji kultury czy instytucji edukacyjnej. Większy nacisk na kwestie etyczne wynika ze zwiększonej percepcji

bibliotekarza jako specjalisty ds. informacji [27, s. 2], a także z procesu digitalizacji coraz większej ilości zasobów informacyjnych.

Ważną kwestią jest pojęcie wolności intelektualnej oraz związanych z nim zagadnień takich jak wolność słowa i wolność informacji. Bezpłatna informacja jest warunkiem koniecznym dla wolnego formułowania opinii i dlatego należy tworzyć warunki swobodnego do niej dostępu. **Wolność intelektualna** obejmuje zarówno prawo do wolności tworzenia, rozpowszechniania i wyrażania opinii, jak i prawo do informacji oraz dostępu do informacji publicznej. Prawa te są wzajemnie powiązane i istnieje wymóg ich zagwarantowania.

Zadaniem bibliotek jest udostępnianie społeczeństwu informacji oraz stworzenie miejsca, w którym mogą być one upowszechniane. Gwarantowanie wolności intelektualnej jest zatem jednym z podstawowych ich zadań. Wolność dostępu do informacji, usługi biblioteczne, ochrona danych, odpowiedzialność społeczna bibliotekarza, konflikt interesów, cenzura i kwestie dotyczące zawodu są określane jako kluczowe obszary etyki bibliotekarza.

Dla uzyskania pełnego obrazu omawianych zagadnień prześledzono sposób powstawania kodeksów etyki bibliotekarza w różnych krajach. Dokonano ich przeglądu pod kątem czasu i sposobu wypracowania, a celem rozważań stała się ocena procesu rozwoju zasad etycznych w Polsce w kontekście wniosków wynikających z badań w innych krajach.

Jak pisał Koehler, ze zjawiskiem pojawiania się kodeksów etyki spotykamy się mniej więcej od połowy do końca XX w. [16, s. 323]. Pierwsze z nich zaczęły się pojawiać w połowie lat sześćdziesiątych, z wyłączeniem USA, gdyż pierwszy kodeks etyczny opublikowany został w 1938 r. Większość kodeksów powstała w latach 1995–1999. Sporo z nich ukazało się również w latach 2001–2004. Można stwierdzić, że w ciągu tych dziewięciu lat ukazało się około 65% kodeksów etyki. W okresie 2005–2009 liczba nowych dokumentów znacznie się zmniejszyła. Koniec lat dziewięćdziesiątych oraz początek XX w. to czas, w którym pojawiła się większość znanych dziś kodeksów.

Kolejną obserwacją jest brak związku między pojawieniem się stowarzyszeń bibliotekarzy a tworzeniem kodeksu etyki tej grupy zawodowej. I tak na przykład w Szwajcarii pierwszy kodeks powstał w 1998 r., zaś pierwsze stowarzyszenie bibliotekarskie w roku 1897. Pierwsza organizacja bibliotekarska w Wielkiej Brytanii została założona w 1877 r., a kodeks dopiero w roku 1983. Są też stosunkowo młode organizacje, które w ciągu kilku lat od swojego powstania opublikowały stosowne kodeksy. Przoduje tu islandzkie Library Association, powstałe w 1996 r. wraz ze swoim kodeksem opublikowanym zaledwie trzy lata później, bo w 1999 r.

W bibliotekarstwie polskim prekursorem współczesnych zainteresowań problematyką moralną stał się w latach sześćdziesiątych Władysław Piasecki, domagając się umocnienia moralnej świadomości powołania zawodowego. W latach 1971 i 1973 Zbigniew Żmigrodzki omówił dyskusję etyczną i osiągnięcia bibliotekarzy amerykańskich w kodyfikacji etyki zawodowej, przedstawiając także własną propozycję uporządkowania jej problemów w kraju [28, s. 82].

Problemy kondycji moralnej zawodu bibliotekarskiego w Polsce stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania w latach osiemdziesiątych. Omawiano konflikty występujące

w bibliotece, starano się też wskazać pożądane u bibliotekarza cechy intelektualne, psychiczne i społeczne, podawano przykłady nieetycznego postępowania pracowników bibliotek. Uwieńczeniem dyskusji stało się przedstawienie w grudniu 1990 r. przez Żmigrodzkiego też projektu wstępnego *Kodeksu etyki zawodowej polskiego bibliotekarza*. Projekt kodeksu określał: negatywną infrastrukturę moralną, powinności etyczne bibliotekarza w stosunku do społeczeństwa, użytkowników biblioteki, współpracowników i przedstawicieli innych zawodów oraz obszary zastosowania wskazań etycznych [3, s. 7].

Ostatecznie kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji powstał w Polsce w 2005 r. z inicjatywy SBP [28]. Zawarte w nim postulaty dotyczą podstawowych wartości moralnych, określających misję zawodu w odniesieniu do ochrony wolności intelektualnej, prawa do swobodnego wyrażania myśli, prawa do swobodnego dostępu do wiedzy, informacji i kultury oraz przestrzegania zasady neutralności w sprawach ideologii, życia politycznego i religii. Bibliotekarze i pracownicy informacji winni być osobami godnymi zaufania publicznego, ekspertami pośredniczącymi pomiędzy czytelnikami i użytkownikami informacji a zasobami piśmienniczymi i informacyjnymi, których użytkownicy ci potrzebują do realizacji swoich różnorodnych zadań i celów. Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji określa podstawowe zasady, uznawane za wiążące dla wszystkich przedstawicieli zawodu oraz identyfikujące misję społeczną i odpowiedzialność etyczną we wszystkich środowiskach jego wykonywania. Zasady te mają charakter ogólny, zawierają normy etyczne określające odpowiedzialność zawodu wobec społeczeństwa, użytkowników bibliotek i informacji, zasobów bibliotecznych i informacyjnych, własnego środowiska zawodowego oraz pracodawców i macierzystych instytucji. Kodeks prezentuje również zobowiązania dotyczące popularyzacji etyki zawodowej i jej przestrzegania. Stworzony został przez instytucję mającą duże kompetencje w zakresie bibliotekarstwa, ale trudno nie odnieść wrażenia, że ma on charakter bardziej idealistyczny niż prawny. Zdaniem Aleksandra Radwańskiego tekst ten porusza niewątpliwie sprawy ważne, ale z etyką mające związek luźny. Jest to zbiór tego, co w bibliotekarstwie pożądane. Autorzy są też świadomi, że dokument ten nie ma żadnych skutków prawnych czy administracyjnych, co w zasadzie jest głównym powodem tworzenia kodeksów etyki zawodowej. Od samego początku zatem kodeks nie działa w celu, w jakim tworzy się takie dokumenty. *Kodeks etyki...* nakłada na bibliotekarzy moralną odpowiedzialność za szereg rzeczy, które w odczuciu autora pozostają poza sferą ich możliwości. Problemy natury etycznej autor uważa za marginalne, ponieważ źródłem zachowań nieprofesjonalnych nie jest system wartości, tylko najczęściej złe zarządzanie i towarzyszące mu niedostateczne finansowanie [21].

Opracowanie kodeksu etyki bibliotekarza w Estonii [4] poprzedziła obserwacja dokumentów stworzonych w innych krajach. Estońskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy (ELA) to organizacja zrzeszająca instytucje biblioteczne i bibliotekarzy, która została założona w 1923 r. i działała do 1940 r., następnie przywrócona została w 1988 r. Główne cele jej działania to: wspieranie rozwoju bibliotekarstwa, promowanie kształcenia bibliotekarzy i specjalistów informacji oraz troska o interesy pracowników bibliotek i centrów informacji. Są one realizowane przez różne komitety, działające w ramach ELA, zarówno w stosunku do instytucji, jak i jej pracowników [23, s. 86].

Estoński Kodeks Etyki powstał w 2001 r. Nosi on tytuł *Zasady etyki bibliotekarzy i pracowników informacji z Estonii* i jest pierwszą tego typu publikacją, co nie oznacza jednak, że tematyką tą nie interesowano się już wcześniej. Zmagania estońskich bibliotekarzy z kwestiami dotyczącymi etyki zawodu datuje się na 1970, 1980 oraz 1982 r. Nie doprowadziły one niestety do pojawienia się związanej z tą tematyką publikacji, choć zdawano sobie doskonale sprawę z korzyści płynących z posiadania stosownego dokumentu. Prace nad opracowaniem kodeksu rozpoczęto w 1999 r. przy pomocy C. Waltera i Gerda B. Mortensona. Estonian Library Association wspólnie z Concordia International University Estonia zorganizowali seminarium, którego celem było określenie treści, jakie powinny znaleźć się w estońskim kodeksie. Seminarium miało charakter otwarty, więc każdy bibliotekarz, zainteresowany omawianymi problemami, mógł wziąć w nim udział. Prace nad opracowaniem kodeksu toczyły się w powołanych do tego celu grupach roboczych, a następnie ich propozycje zostały przedstawione pozostałym uczestnikom. Po zaprezentowaniu wyników dotychczasowych prac powołano zespół, którego zadaniem stało się przygotowanie ostatecznego tekstu kodeksu. Przy jego tworzeniu wykorzystano treści odpowiednich kodeksów, obowiązujących na Litwie, w Szwecji i Wielkiej Brytanii [8]. Następnie został on poddany przeglądowi przez ekspertów z Uniwersytetu Pedagogicznego oraz Politechniki w Tallinie. Celem tych działań było nie tyle stworzenie kodeksu, ile zaangażowanie w proces jego kreacji pracowników bibliotek [23, s. 90].

Cały proces budowy estońskiego kodeksu etycznego przebiegał pod znakiem dyskusji i współpracy. Stymulujące rozmowy były podejmowane nawet po jego opublikowaniu. Ponadto w ciągu pierwszego roku po ukazaniu się tego dokumentu każdy bibliotekarz miał możliwość zaproponowania własnych pomysłów dotyczących ewentualnych zmian [23, s. 90].

Krytyka kodeksu estońskiego zwraca uwagę przede wszystkim na fakt, że zawiera on bardzo ogólne wytyczne. Estońscy bibliotekarze potrzebowali więcej konkretów i pomocy w rozwiązywaniu indywidualnych problemów. Spodziewali się zatem odpowiedzi na większą liczbę pytań i wątpliwości, dotyczących konkretnych problemów. Jednak nie to było celem twórców kodeksu, którzy skupili się na określeniu najbardziej podstawowych norm postępowania.

Pierwszy niemiecki kodeks etyki został przedstawiony w 2007 r. podczas Lipskich Dni Bibliotekarza. Nosił on tytuł *Etyczne podstawy zawodu bibliotekarza i pracownika informacji*. Ulrich Hohoff, jeden z autorów, położył nacisk na wpływ, jaki wywierał na formułowanie zasad etycznych program FAIFE. Hohoff sformułował cztery cele, które powinny być realizowane przez niemiecki kodeks etyczny.

Po pierwsze, kodeks etyczny powinien zawierać wytyczne dla całego środowiska bibliotekarskiego w Niemczech [13, s. 4–5]. Powinny one mieć charakter indywidualny, ale na tyle ogólny, żeby bibliotekarze, niezależnie od instytucji, w jakiej pracują, mogli się w nich odnaleźć. Po drugie, musi on uwzględniać warunki panujące w bibliotekach niemieckich. Należy wziąć więc pod uwagę niemieckie przepisy prawa [13, s. 5], a także aktualne warunki i oczekiwania pracowników bibliotek. Ponieważ Niemcy to społeczeństwo oparte na wiedzy, ze szczególnym uwzględnieniem zasad etycznych, ważne jest dla

pracowników tego zawodu, regularne kształcenie [13, s. 5]. Po trzecie, formułując zasady zapisane w kodeksie, należy posługiwać się odpowiednim do tego celu językiem, by uprościć biblioteczną codzienność. Cel ten zostanie osiągnięty przez odpowiednie przygotowanie językowe, a tym samym przez rezygnację ze specjalistycznego języka bibliotecznego. Odpowiedzialność za postępowanie zgodne z wytycznymi spoczywa przede wszystkim na bibliotekarzach. Po czwarte, ostatecznym celem jest integracja zasad etycznych z samoświadomością bibliotekarzy. Dlatego tak ważne jest, żeby zasady te były w bibliotekach powszechnie znane [13, s. 5]. Niemiecki kodeks zasad etycznych powinien wpłynąć na zwiększenie świadomości, że zawód bibliotekarza to zawód szczególnie postrzegający wartości etyczne [13, s. 5].

Pomimo bardzo skromnego odzewu ze strony niemieckiego środowiska bibliotekarskiego, warto przytoczyć kilka uwag. Jeśli chodzi o treść, to z zadowoleniem przyjęto bezpłatny dostęp do informacji, ochronę prywatności i wolności intelektualnej. Uznano jednak, że użycie w kodeksie terminu „klient” zamiast „użytkownik”, nie jest najlepszym rozwiązaniem. Ponadto, sądzono, że niektóre z zapisów są zbyt ogólnikowe i nie posiadają bezpośredniego związku z zagadnieniami etycznymi. Skupienie się na regulacjach prawnych uznano za zbędne [11]. Skrupulatnie krytykowano też zarówno sam proces twórczy, jak i treści niektórych zasad etycznych. W ten sposób podkreślono, że kodeks etyczny nie został stworzony w oparciu o szeroką dyskusję społeczną na temat istotnych dla bibliotekarzy zasad etycznych, co było bardzo potrzebne dla uzyskania ich akceptacji. Krytykowano również dokument, dlatego że został on stworzony bez udziału najbardziej zainteresowanych, czyli pracowników bibliotek, a także, że jest im zbyt mało znany [13].

W porównaniu z innymi kodeksami etycznymi dokument niemiecki okazuje się najmłodszy. Większość z nich powstała w latach 1995 i 2004, czyli kilka lat przed stworzeniem zapisów niemieckich. Przywoływane już kodeksy obowiązujące w Polsce i Estonii powstały o wiele wcześniej niż ich niemiecki odpowiednik. Kodeks estoński jest o sześć lat starszy od niemieckiego.

Różnice pomiędzy kodeksami poszczególnych krajów dotyczą warunków, w jakich w poszczególnych krajach kodeksy były opracowywane. Badania w Polsce i Estonii ujawniły, że w obu krajach opracowanie kodeksów etyki poprzedziła szeroka dyskusja w środowisku bibliotekarskim. W obu krajach brakuje jednak świadomości korzyści płynących z posiadania i stosowania zapisów kodeksu. W Niemczech natomiast zainteresowanie kwestiami etycznymi wśród bibliotekarzy jest stosunkowo małe.

W przebiegu rozwoju prac nad kodeksami istnieją pewne różnice. W Estonii duże znaczenie w tworzeniu zapisów kodeksu miał udział pracowników sektora bibliotecznego, a przed zakończeniem prac – badanie ich opinii na temat ostatecznego jego kształtu. Tak więc wśród reprezentantów tego zawodu istnieje duża świadomość etyczna.

Kolejne różnice wynikają z pozycji zajmowanych przez autorów poszczególnych kodeksów. W Niemczech Hohoff był autorem nie tylko projektu kodeksu, ale od razu gotowego produktu. W Estonii bibliotekarze mieli możliwość prezentowania własnych zapisów i zmian w zaproponowanej im wersji pierwotnej [14].

Porównanie niemieckiego kodeksu etycznego z analogicznymi dokumentami w innych krajach wskazuje na pewne jego osobliwości. Niekorzystne mogą wydawać się okoliczności, w jakich kodeks powstawał. Nie był on tworzony w procesie polegającym na uczestnictwie. Różnorodność w niemieckim systemie bibliotecznym oraz brak organu koordynującego prowadzone działania znacznie utrudniały realizowanie tego przedsięwzięcia. Ponadto nie bez znaczenia był fakt niewielkiego zainteresowania w samym środowisku bibliotekarskim zarówno kodeksem, jak i w ogóle dyskusją na tematy związane z etyką, co pozwala wysnuć wniosek, że w Niemczech kodeks etyczny jest zbyt mało znany, by wywołać krytykę.

Aby odnaleźć pewien punkt odniesienia dla omawianych dokumentów, należy przedyskutować najpierw, jakie podstawowe kwestie znajdują się w kręgu zainteresowania etycznej polityki bibliotek. W tabeli 1 zaprezentowano zestaw zagadnień, jakie bibliotekarze powinni brać pod uwagę, podejmując rozważania na temat etyki ich zawodu. Ponadto wskazane zostały kluczowe informacje, które znalazły swoje odzwierciedlenie w analizowanych kodeksach etycznych. Podejście to opiera się na założeniu, że istnieją pewne uniwersalne, swoiste dla działalności bibliotecznej zagadnienia etyczne, niezależne od kultury danego kraju. Koehler i Pemberton, badając różne kodeksy etyczne, doszli do wniosku, że w kwestiach podstawowych są one takie same, różnią się natomiast w zakresie priorytetów polityki bibliotecznej w odniesieniu do przyznania praw jednostkom i pracodawcy, postrzeganiu społecznego czy narodowego interesu [17, s. 36]. Okazuje się więc, że niektóre kodeksy stawiają na indywidualne priorytety, inne zaś na społeczną odpowiedzialność bibliotekarza, na co zasadniczo wpływają różnice kulturowe [17, s. 37].

Mimo różnych treści i różnych obszarów tematycznych, można zauważyć pewną liczbę zagadnień pokrywających się we wszystkich branych pod uwagę koncepcjach. Wszyscy autorzy zgodnie wymieniają tematy związane z użytkownikiem. Dotyczy to zarówno usług bibliotecznych, jak i ochrony danych osobowych użytkownika. Przez wszystkich podkreślana jest także kwestia dostępu do informacji (wolnego i równego) oraz wolności intelektualnej. Pojawiają się tu również trzy rodzaje odpowiedzialności społecznej bibliotekarza. Określa się je jako: „społeczne i prawne obowiązki”, „kwestie społeczne” oraz „demokrację”. Z odpowiedzialności za różne podmioty wynikają: „obowiązki pracodawców”, „konflikt lojalności” i „integralność członków organizacji” [17, s. 33; 22, s. 37–38; 7, s. 27; 26, s. 236].

W analizowanych kodeksach znalazły się także zagadnienia wynikające ze specyfiki zawodu i pracy zawodowej. Są to kwestie dotyczące: kształcenia ustawicznego, współdziałania i współpracy w rozwoju zawodu i troski o jego dobrą reputację. Uwzględniono również swobodny dostęp do informacji, obejmujący wymogi stawiane w celu zapewnienia swobodnego oraz równego dostępu i ochrony wolności intelektualnej, a także politykę prywatności. W dokumentach tych wskazuje się na potrzebę ochrony danych osobowych lub na ograniczenie, dotyczące poruszania się bibliotekarza w ramach obowiązującego prawa. Zwraca się również uwagę na równe traktowanie użytkowników oraz potrzebę najlepszej i profesjonalnej obsługi.

Neutralność i obiektywizm bibliotekarza w wyborze źródeł informacji, upowszechnianie informacji, selekcja oraz gromadzenie środków przekazu, ich opracowywanie i katalogowanie stanowią również treść badanych dokumentów, podobnie jak utrzymanie ładu

i porządku społecznego, co wynika z misji bibliotek, po części edukacyjnej, a także z odgrywania roli serwisu informacyjnego dla nauki i kultury. Problem cenzury oraz praw autorskich wymieniany jest wśród kluczowych kwestii etycznych. Wspomniane kodeksy mówią o społecznej odpowiedzialności bibliotekarza za korzystanie z informacji dostępnych dla czytelnika oraz o przypadkach, gdy bibliotekarz proszony jest o postępowanie niezgodne z obowiązującymi przepisami prawa. We wskazanych tekstach mówi się także o konflikcie interesów, choć nie jest jasne, czy chodzi tutaj o interesy instytucji, które wspomagają użytkownika, czy o to, kto – społeczeństwo czy zawód – staje się priorytetem w momencie konfliktu.

**Tabela 1.** Kluczowe pojęcia oraz kwestie występujące w kodeksach

| Kluczowe pojęcia                                 | Zagadnienia szczegółowe                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Kraj                        |
|--------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------|
| Wolny dostęp do informacji/wolność intelektualna | <ul style="list-style-type: none"> <li>– ochrona wolności intelektualnej,</li> <li>– ułatwianie dostępu,</li> <li>– równouprawniony dostęp dla wszystkich użytkowników biblioteki,</li> <li>– bezpłatny dostęp,</li> <li>– dostęp do źródeł niezależnie od rodzaju mediów</li> </ul>                                                                                                                   | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Świadczenie usług                                | <ul style="list-style-type: none"> <li>– jak najlepsze, profesjonalne świadczenie usług,</li> <li>– jednakowe traktowanie wszystkich użytkowników,</li> <li>– świadczenie usług jako nadrzędny obowiązek,</li> <li>– zorientowanie na potrzeby użytkownika,</li> </ul>                                                                                                                                 | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Profesjonalizm/<br>/doświadczenie zawodowe       | <ul style="list-style-type: none"> <li>– wdrażanie zdobytej wiedzy – profesjonalna praca,</li> <li>– dokształcanie i zdobywanie bieżących informacji,</li> <li>– szacunek do własnego zawodu i jego świadomość,</li> <li>– poprawa wizerunku poprzez pozytywne działania,</li> <li>– kooperacja w grupie zawodowej,</li> <li>– rozwój zawodowy</li> </ul>                                              | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Misja społeczna                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>– ochrona wartości demokratycznych,</li> <li>– zapewnienie obywatelom informacji,</li> <li>– zaangażowanie w edukację, naukę i kulturę,</li> <li>– respektowanie praw człowieka,</li> <li>– wspieranie rozwoju intelektualnego i kulturalnego,</li> <li>– pośrednictwo w zdobywaniu wiedzy i informacji,</li> <li>– poprawa wizerunku społeczeństwa,</li> </ul> | Polska<br>Niemcy            |
| Ochrona praw autorskich                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>– ochrona własności intelektualnej</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Stosunek do współpracowników                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>– tworzenie miłej atmosfery pracy,</li> <li>– wspieranie i profesjonalna pomoc,</li> <li>– traktowanie z respektem,</li> <li>– przejmowanie odpowiedzialności,</li> <li>– ewaluacja/kontrola</li> </ul>                                                                                                                                                         | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |

| Kluczowe pojęcia          | Zagadnienia szczegółowe                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Kraj                        |
|---------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------|
| Cenzura                   | – dążenie do zniesienia                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Polska<br>Niemcy            |
| Neutralność i obiektywizm | – w wyborze zbiorów,<br>– przy udzielaniu informacji i wyborze źródeł,<br>– przy opracowywaniu i katalogowaniu,<br>– przy prezentowaniu poglądów,<br>– w stosunku do potrzeb informacyjnych użytkowników                                                                                                            | Polska<br>Niemcy            |
| Ochrona danych osobowych  | – ochrona danych osobowych użytkowników biblioteki,<br>– postępowanie zgodne z ustawodawstwem obowiązującym w kraju                                                                                                                                                                                                 | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Ochrona zbiorów           | – gromadzenie zbiorów,<br>– ochrona zbiorów                                                                                                                                                                                                                                                                         | Estonia<br>Polska<br>Niemcy |
| Konflikt interesów        | – unikanie wywoływania sytuacji konfliktowych,<br>– informowanie użytkowników o interesach instytucji,<br>– profesjonalne standardy,<br>– lojalność w stosunku do pracodawcy, przełożonego,<br>– przekazywanie informacji o konfliktach przełożonemu w obecności użytkownika,<br>– rezygnacja z korzyści osobistych | Polska                      |

**Źródło:** opracowanie własne.

W badanych kodeksach zasady etyczne dla bibliotekarzy i pracowników informacji można podzielić na trzy grupy: część wstępną, zasady etyczne w kontaktach z użytkownikami oraz zasady etyczne w świadczeniu innych usług bibliotecznych [1].

Początek dokumentu opisuje, w jaki sposób bibliotekarz powinien zachowywać się w stosunku do czytelników. W tym kontekście jego praca przypomina świadczenie usług. Wszyscy użytkownicy powinni być traktowani jednakowo i mieć równy i swobodny dostęp zarówno do informacji, jak i do usług o wysokiej jakości. Praca bibliotekarza jest oparta na określonych standardach zawodowych, ze szczególnym uwzględnieniem omawianych w tej części usług, dostępu do informacji, prywatności i neutralności [1, s. 1].

Druga część odnosi się do różnych zadań bibliotekarza. Musi on zapewnić użytkownikowi swobodny dostęp do informacji, a także prawo do swobodnego kształtowania opinii i rozpowszechniania informacji. Zadania bibliotekarza w bibliotekach naukowych należy rozumieć jako usługi na rzecz nauki i badań oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. Biblioteki powinny służyć użytkownikom jako miejsce do nauki. Do zadań biblioteki należy również promocja czytelnictwa, przez co realizuje ona swoją misję społeczną. Instytucja ta musi zapewnić należytą ochronę praw autorskich. Bibliotekarze powinni też w kontaktach z kolegami przestrzegać sportowej zasady *fair play*.

Porównując wskazania analizowanych kodeksów etycznych, można zauważyć, że opinie na temat zawodu przedstawiane są bardzo krótko. Kodeks niemiecki wypowiada się na temat wpływu zasad etycznych na pracę i doskonalenie zawodowe. Nie wymienia

jednak współpracy w zawodzie, jego rozwoju i troski o dobre imię instytucji w wymiarze publicznym.

Kodeksy nie wspominają o relacjach z dostawcami usług dla bibliotek. Charakterystyczne dla niemieckiego kodeksu są wymogi przestrzegania obowiązujących przepisów prawa, takich jak na przykład *Ustawa o ochronie młodzieży* czy przepisów dotyczących ochrony danych osobowych.

Kodeks estoński składa się z punktów odnoszących się do: wolności intelektualnej użytkownika usług bibliotecznych, ochrony praw autorskich, zachowania pracowników, i ochrony prywatności. Nie zawiera on zapisów dotyczących: społecznej roli bibliotek, konfliktu interesów, cenzury i neutralności decyzji bibliotekarza.

Z kolei polski kodeks zawiera zapisy dotyczące: swobodnego dostępu do informacji, usług dla zawodu, ochrony praw autorskich, cenzury, zachowania wobec kolegów, neutralności i obiektywizmu, a także ochrony prywatności i konfliktu interesów. Nie zawiera jednak odniesień do porządku społecznego.

Porównując te spostrzeżenia z zawartością kodeksu niemieckiego, można stwierdzić, że odnosi się on do wielu podstawowych kwestii. Wśród zapisów kluczowych brakuje tylko jednego – konfliktu interesów, co może być spowodowane historią jego powstawania.

Treść kodeksu niemieckiego uwzględnia niemal wszystkie ważne tematy. Liczne odniesienia do głównych kwestii należy uznać za zrozumiałe i konieczne. Wątpliwe mogą się wydawać jedynie wnioski dotyczące relacji między etyką a prawem, odnoszące się do zgodności z wymogami prawa. Omawiane kodeksy w zakresie rozwiązania tej podstawowej kwestii wydają się gorzej wypełniać swoją misję, aby bardziej podporządkować się zasadom etyki.

Narodowy charakter kodeksów został podkreślony tylko w kodeksie estońskim. Wszystkie kodeksy ujawniają w swych nazwach zasięg oddziaływania, bibliotekarze są ich naturalnym adresatem.

Autorstwo kodeksów, jak zaznaczają ich twórcy, jest w znacznej części udziałem fachowców i znawców dziedziny z poszczególnych krajów, bądź to samodzielne, bądź wzorowane jest na istniejących wcześniej dokumentach. Pomiędzy kodeksami widoczne są podobieństwa natury formalnej i treściowej, wyrażające się w strukturze, układzie, w treści, a nawet w języku kodeksu, co dowodzi ich wzajemnego oddziaływania i przenikania idei.

Wśród elementów różnicujących bibliotekarskie kodeksy etyczne krajów europejskich na plan pierwszy wybija się ich struktura. Typowy kodeks etyczny składa się z dwóch części, tj. ze wstępu oraz wykazu cech, powinności oraz obowiązków bibliotekarzy. Wstęp jest najczęściej rodzajem objaśnienia zawartości kodeksu, znaczenia etyki bibliotekarskiej, określenia celów kodeksu. W drugim modelu kodeksu etyki bibliotekarskiej jawi się wyszczególnienie podstawowych powinności i obowiązków bibliotekarzy.

Kodeks etyki, także bibliotekarskiej, jest czymś w rodzaju katalogu wartości uznawanych i wyznawanych w świecie bibliotekarskim. Obiektywizm, bezstronność, dyskrecja, uprzejmość, szacunek, profesjonalizm, unikanie prywaty należą do wartości podstawowych, akcentowanych w kodeksach. Pojawiają się postulaty wysokiej jakości usług, sprzeciwu

wobec ograniczania dostępu do dokumentów bibliotecznych, wobec kierowania się w ich doborze i udostępnianiu jakąkolwiek dyskryminacją, stronniczością, a także prywatą, co odnosi się tak do dokumentów, jak też do informacji. Wiele uwagi poświęca się kondycji zawodu bibliotekarza i konieczności podnoszenia kwalifikacji, poszanowania współpracowników albo generalnie profesjonalizmowi bibliotekarzy. Postulaty ochrony praw autorskich, zapewnienia wolności intelektualnej oraz czuwanie na straży wartości demokratycznych powtarzają się w wielu kodeksach.

Sformułowanie kodeksu etyki zawodowej zdaje się świadczyć o wysokim poziomie świadomości danego zawodu, również o jego dojrzałości. Czy także o sile jego oddziaływania? Można się spierać co do tego. Kodeksy etyczne wskazują jednoznacznie, że mają one być dokumentem programowym stowarzyszenia bibliotekarzy, pozbawionym jakiegokolwiek mocy prawnej.

Decyzje etyczne, podejmowane przez bibliotekarzy, nie mają wprawdzie takich konsekwencji, jak decyzje lekarza czy prawnika, nie mniej jednak występują oni w roli pośrednika w zdobywaniu informacji, a ich działania wymagają decyzji etycznych, które mogą rodzić konsekwencje w postaci na przykład publicznego dostępu do informacji.

Aktualnie zawód bibliotekarza stawia wysokie wymagania nowym adeptom; potrzebuje ludzi wysoko wykwalifikowanych, cechujących się nie tylko wiedzą ogólną, ale charakteryzujących się odpowiednimi predyspozycjami osobowościowymi. Tempo dokonujących się zmian wymaga od bibliotekarzy samodzielnego myślenia. Bez tej świadomości niemożliwe jest zrozumienie zmian i nadanie rozwojowi bibliotekarstwa odpowiedniego kierunku. Przekonanie o konieczności podniesienia efektywności pracy bibliotek powinno mieć całe środowisko zawodowe [3, s. 2].

Świadomość etyczna polskich bibliotekarzy jest bardzo rozproszona – to również świadczy o ich słabości. Osoby pracujące bezpośrednio z ludźmi kształtują w zdecydowanej mierze wizerunek całej biblioteki; rzutuje to na całokształt opinii o bibliotece i jej funkcjonowaniu w środowisku. Bibliotekarz podejmujący pracę z użytkownikiem powinien zadać sobie kluczowe pytanie: kto jest dla kogo?

Problem pojmowania etyki zawodu bibliotekarskiego nabiera istotnego znaczenia w sytuacji, gdy istnieje świadomość, że może stać się on czynnikiem integracji zawodowej bibliotekarzy. Ta świadomość jest jednak uzależniona od przyjętego systemu wartości, od uznania zawodu za służbę społeczną, a także od postawy altruistycznej, wyrażającej się w chęci służenia drugiemu człowiekowi. Zasadniczo nie istnieje korelacja pomiędzy wykształceniem a rozumieniem etyki zawodowej. Istnieje tylko luźny związek pomiędzy stażem pracy a pojmowaniem niektórych powinności moralnych, podejmowaniem określonych czynności wobec użytkowników, które mogą w jakimś stopniu zmienić wizerunek bibliotekarza.

Kodeksy etyczne pełnią zatem ważną funkcję. Mają służyć pracownikom bibliotek jako przewodniki, dając impuls do myślenia o sprawach etycznych i stanowiąc podstawę rozwoju zawodu. Analiza niemieckiego kodeksu pokazuje jednak, że aby spełniał on swoje zadania, należy go poprawić. Niekorzystnym punktem wyjścia jest panująca w Niemczech sytuacja, ponieważ u organów koordynujących zauważa się niewielkie zainteresowanie tą

tematyką. Szczególnie krytycznie można ocenić proces tworzenia kodeksu. W tym zakresie nie wykorzystano wszystkich możliwości. Gdyby przedstawiciele zawodu zaangażowano w proces tworzenia i rozwoju dokumentu, świadomość kwestii etycznych oraz znajomość samego kodeksu na pewno znacznie by wzrosła. Niemiecki kodeks etyki powstał, niestety, bez udziału pracowników bibliotek. W związku z tym wątpliwości budzi uznanie przez nich zapisanych w dokumencie dyrektyw za wiążące. Ponadto po zakończeniu prac nad kodeksem zbyt mało starań włożono w jego upowszechnienie. Rezultat jest taki, że w niemieckich bibliotekach nadal niewiele wiadomo na jego temat.

Mniej zarzutów formułuje się pod adresem treści zawartych w tym kodeksie. Zawiera on wiele kluczowych zagadnień, ale jest zbyt długi, zdarzają się w nim powtórzenia, a ponadto stawia tym, do których jest skierowany, bardzo specyficzne wymagania. Niemieckie zasady etyczne mogą stanowić podstawę wzrostu świadomości w tym zakresie. Najpierw jednak należy poddać je intensywnej dyskusji w środowisku bibliotekarskim, a następnie dokonać rewizji jego treści. W ten sposób uwaga opinii społeczności bibliotekarskiej zostanie skierowana w stronę tak ważnych kwestii etycznych. Poprzez aktywne uczestnictwo zwiększy także stopień akceptacji przez to środowisko gotowego produktu.

Rozwiązywanie problemów etycznych wymaga czasem większej pomocy niż ta, oferowana przez kodeks. Złożoność pewnych zagadnień sprawia, że istnieje granica możliwości ich opisu. Decyzja co do sposobu postępowania w poszczególnych sytuacjach pozostaje ostatecznie zależna od indywidualnych potrzeb. Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji nie ma na celu tworzenia kolejnych, sztywnych ram postępowania, lecz zwiększenie świadomości wykonywanego zawodu oraz odpowiedzialności społecznej z niego wynikającej.

## Bibliografia

1. *Bibliothek & Information Deutschland: Ethik und Information. Ethische Grundsätze der Bibliotheks- und Informationsberufe* [Dokument elektroniczny]. 2007. Tryb dostępu: <http://www.bi-deutschland.de/download/file/allgemein/EthikundInformation.pdf>. Stan z dnia 20.02.2012.
2. BYRNE Alex. Introduction. Information Ethics for a New Millenium. In VAAGAN Robert W. (red.). *The ethics of librarianship. An international survey*. München: Saur, 2002. ISBN 3-598-21831-1.
3. CZYŻEWSKA Elżbieta. Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim. *Bibliotekarz*. 2001, nr 5, s. 2-8. ISSN 0208-4333.
4. *Estonian Library Association: Code of ethics for Estonia* [Dokument elektroniczny]. 2001. Tryb dostępu: [http://archive.ifa.org/faife/ethics/code\\_of\\_ethics\\_estonia.htm](http://archive.ifa.org/faife/ethics/code_of_ethics_estonia.htm). Stan z dnia 20.02.2012.
5. FINKS Lee W. Librarianship needs a new code of professional ethics. *American Libraries*. 1991, nr 1, s. 84-92. ISSN 0002-9769.
6. FRANKEL Mark S. Professional Codes. Why, how, and with what impact? *Journal of Business Ethics* [Dokument elektroniczny]. 1989, vol. 8, iss. 2-3, s. 109-115. Tryb dostępu: <http://www.springerlink.com/content/xt67545415j72v3h/fulltext.pdf>. Stan z dnia 20.02.2012.

7. FROEHLICH Thomas J. Information ethics. In FEATHER John, STURGES Paul (red.). *International encyclopedia of information and library science*. Wyd. 2. London: Routledge, 2003, s. 256-258. ISBN 978-0-415-25901-9.
8. FROEHLICH Thomas J. *Survey and analysis of the major ethical and legal issues facing library and information services*. München: Saur, 1997. ISBN 3-598-21804-4.
9. GORMAN Michael. *Our Enduring Values. Librarianship in the 21st Century*. Chicago: ALA Editions, 2000. ISBN 978-0-8389-0785-6.
10. HAUPTMAN Robert. *Ethical challenges in librarianship*. Phoenix: Oryx Press, 1988. ISBN 978-0-8977-4271-9.
11. HAUSCHKE Christian. *Der kundige Code of Ethics, Infobib* [Dokument elektroniczny]. 2008. Tryb dostępu: <http://infobib.de/blog/2008/03/31/der-kundige-code-of-ethics/>. Stan z dnia 20.02.2012.
12. HELD Laura. *Kein Interesse für Ethik?* [Dokument elektroniczny]. 2008. Tryb dostępu: <http://www.akribie.org/berichte/Ethikbericht2008.pdf>. Stan z dnia 20.02.2012.
13. HOHOFF Ulrich. *Ethische Grundsätze der Bibliotheks- und Informationsberufe* [Dokument elektroniczny]. 2008. Tryb dostępu: [http://www.opus-bayern.de/bibinfo/volltexte/2008/498/pdf/Ethische\\_Grunds%EAetze\\_Mannheim\\_2008.pdf](http://www.opus-bayern.de/bibinfo/volltexte/2008/498/pdf/Ethische_Grunds%EAetze_Mannheim_2008.pdf). Stan z dnia 24.02.2010.
14. KAMASZ Izabela. Etyka zawodowa. Co to jest i czy jest potrzebna polskiemu bibliotekarzowi? *Poradnik Bibliotekarza*. 2004, nr 12, s. 6-8. ISSN 0032-4752.
15. KNOEPFFLER Nikolaus. Projekt: Angewandte Ethik. In KNOEPFFLER Nikolaus; KUNZ-MANN Peter, PIES Ingo, SIEGETSLEITNER Anne (red.). *Einführung in die Angewandte Ethik*. Freiburg: Alber, 2006, s. 9-19. ISBN 3-495-48142-7.
16. KOEHLER Wallace. United States of America. Trends of Library Associations and Ethics in the US. In VAAGAN Robert W. (red.). *The ethics of librarianship. An international survey*. München: Saur, 2002, s. 323-337. ISBN 978-3-598-21831-6.
17. KOEHLER Wallace, PEMBERTON Michael J. A Search for Core Values. Toward a Model Code of Ethics for Information Professionals. *Journal of Information Ethics*. 2000, vol. 9, nr 1, s. 26-54. ISSN 1061-9321.
18. MCMENEMY David, POULTER Alan, BURTON Paul F. *A handbook of ethical practice. A practical guide to dealing with ethical issues in information and library work*. Oxford: Chandos Publishing, 2007. ISBN 978-1-84334-230-4.
19. PIEPER Annemarie. *Einführung in die Ethik*. Tübingen: Francke, 2007. ISBN 978-3-8252-1637-5.
20. PREER Jean L. *Library ethics* [Dokument elektroniczny]. Westport: Libraries Unlimited, 2008. Tryb dostępu: [http://www.privacyrevolution.org/index.php/privacy\\_week/](http://www.privacyrevolution.org/index.php/privacy_week/). Stan z dnia 19.07.2010.
21. RADWAŃSKI Aleksander. Zupa z etyki: Uwagi do projektu „Kodeksu etyki bibliotekarza i pracownika informacji”. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2004, nr 8. Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/59/radwanski.php>. Stan z dnia 11.01.2014.
22. RUBIN Richard, FROEHLICH Thomas J. Ethical Aspects of Library and Information Science. In KENT Allen (red.). *Encyclopedia of library and information science*. New York: Dekker, 1996, s. 33-52. ISBN 9780824720582.
23. SHACHAF Pnina. A global perspective on library association codes of ethics. *Library & Information Science Research*. 2005, nr 4, s. 513-533. ISSN 0099-1333.
24. SMITH Martha. Information Ethics. In LYNDEN Frederick C. (red.). *Advances in Librarianship*. San Diego: Academic Press, 2001, s. 29-66. ISBN 9780120246250.

25. TAMRE Marje. Estonia. Collaboration between Estonian Librarians' Association and Estonian Libraries. In VAAGAN Robert W. (red.). *The ethics of librarianship. An international survey*. München: Saur, 2002, s. 81-95. ISBN 3-598-21831-1.
26. USHERWOOD Bob. Towards a Code of Professional Ethics. *Aslib Proceedings*. 1981, nr 6, s. 233-242. ISSN 0001-253X.
27. VAAGAN Robert W. Forword. In VAAGAN Robert W. (red.). *The ethics of librarianship. An international survey*. München: Saur, 2002, s. 1-7. ISBN 3-598-21831-1.
28. ŻMIGRODZKI Zbigniew. *Problemy bibliotekarskiej etyki zawodowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1991. ISBN 83-226-0399-1.